

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS FÜZETEK

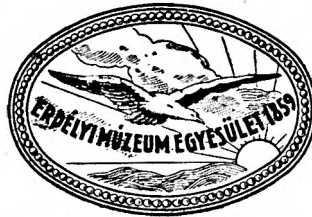
SZERKESZTI
DR. GYÖRGY LAJOS

1931. AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA 36. SZ.

Az Erdélyi Múzeum Vadadi Hegedüs-kódexe.

Irtta:

Szabó T. Attila.

CLUJ-KOLOZSVÁR
MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1931.

Különlenyomat az
ERDÉLYI MÚZEUM
36. évfolyamának 4—6. számából.

Kelemen Lajosnak és György Lajosnak, munkám-
ban támogatóimnak, ajánlom tanítványi tisztelet-
tel és ragaszkodással.

*Felolvasás az Erdélyi Múzeum-Egyesület
bölcsezet-, nyelv- és történettudományi szak-
osztályának 1931. január hó 28-án tartott
szakülésén.*

Nemrégiben az E. M. XVI—XIX. századi kéziratos énekeskönyveiről értekezve röviden szólottam a kézirattár egyik XVIII. sz.-i kézirataról, *Vadadi Hegedűs András jegyzetkönyve*-ről¹ is azzal a feltett szándékkal, hogy a tanulmányomban ismertetett kézirattári anyag egy részének közlése során elsőnek, egészen részletesen ezzel a kézírral foglalkozom. Úgy gondoltam, hogy annál inkább meg kell ezt tennem, mivel a kéziratnak többek között két olyan irodalomtörténeti adaléka is van, melyeknek közlése el nem maradhat.

A kódex, melyet először *Vadadi Hegedűs András jegyzetkönyve* néven említettem, már előbb, de valószínűleg csak rövidebb időre a Dézsi Lajos kezén is megfordult. Ő az akkor még magántulajdonban levő kéziratot hihetőleg akkori tulajdonosáról, Gaál Zsigmondról, *GAÁL-féle kódexnek* nevezte el.² Ezt az elnevezést nem találva elég indokoltnak inkább a *Vadadi Hegedűs-kódex* elnevezést ajánlom s részemről használom is, hisz a kódex nemcsak, hogy teljes egészében a Vadadi Hegedűs családból származó András kezeírásában maradt ránk, de később is az ő családjának tulajdonában lehetett, amint *Hegedűs Károlynak* egyik 1842-ben tett névbejegyzéséből következtethetjük. (50 a lev.) A 100 b lev.-en meg egy ceruza bejegyzés van kb. még később-ről: *Kali Hegedűs*. Ez is a családban öröklődő kéziraatra mutat. Úgy vélem, hogy irodalomtörténetírásunk elemi és természetes tartozást ró le ezzel az elnevezéssel nemcsak Vadadi Hegedűs Andrásról szemben, akinek a kéziratot köszönjük, de a családdal szemben is, mely ősenek ezt az értékes jegyzetkönyvét szerencsésen átmentette számunkra.

Maga a kódex 8-r alakú, kb. 10×17 cm. nagyságú, durva, házimunkára valló, egész bőrbe fűzött kézirat. Jelenleg 134 beírt levelet tartalmaz, de nem biztos, hogy laza s tökéletlen fűzése következtében egy-egy széthulló levele el nem vészett. Bármint álljon is a dolog, annyi kétségtelen, hogy a kódexben észrevehető, nagyobb értelmi zavarokat okozó csonkulás nem állott be. A kézírral egy kötésben van egy név-

¹ A kódex az E. M. kézirattárának 1776. sz. kézirata. V. ö. Erd. Ir. Szemle 1929: 304; Erd. Tud. Füzet. 20 sz. 26.

² L. Dézsi L.: *Magyar tört. tárgyú szépirod.* (Magyar Tört. tud. kézikönyve I: 4/B) 23.

telen minorita áldozó pap által 1767-ben (H. n.) kiadott ERDÉLYI MÉHECSKE c. jelenleg csonka méhészeti munka 1—80 l.-ja is.

A kódex, mint a XVIII. sz.-i kódexek általában, változatos tartalmú. Az 1—41 lev. unitárius theologiai jegyzetei a mi szempontunkból érdektelenek. De annál érdekesebbek az ezutáni részek: 1. A 42a—49a lev.-en egy unitárius szellemű ének van a következő címmel: CALVINUS IANOSTOL / GYENEVABAN ARTATLANUL / MEGEGETETET / SERVETUS MIHÁLYNAK / Utolsó tisztesség tetele (86 vszk);³ 2. 50a—57a lev. Köröspataki B. János: ERDÉLYNEK / es / MAGYAR ORSZAG / nak szörnyű romlasarol es az nepeknek / Rabsagra viteleröl való. rövid / HISTORIA (69 vszk);⁴ 3. 57a—60b lev. GRATIARUM actio pro conservata / DIVINITUS URBE CLAUDIOPOLI ad / versus FURORem TARTAROROM (!) Anno / 1658 TRANSYLVANIAM vastantium / quam D. SZ. rhythmis aliquot com / prehensam ita disposuit Anno 1660. (31 vszk); 4. 61a—76a lev. IGEN SZEP⁴ / HISTORIA / EGY / APOLLONIUS / Nevű / KIRÁLY—FI(RÓL) / Miképen hazájából Antiochus előtt elbujdosván, s' a tengeren, hajo törést szenvedvén, / Halász ruhában Altistiates Királj Udvarában juta, / szerentsesen hazasodot; s'a't.⁵ 5. 77—78 lev. Érdektelen jegyzetek s firkálások.⁶ 6. 79a—92a lev. „Gyűlést hirdet posonb(an) az njaavalják Czéha(!)“ kezdetű hosszú (182 vszkos) tréfás ének; 7. 93a—94a lev. Vallásos ének (Valószínűleg unitárius); 8. 94b—98a Jupiterhez intézett, néhol a trágárságig tréfás, cigányszájba adott ima és halotti prédikáció (Szerzője, helyi vonatkozását tekintve, valami kvári diák lehetett); 9. 98b—121a lev. DEBRECZEN / NEK BLANDRATA / GYÖRGY és DÁVID FERENTZ által való / JUNITARIA HITRE TERT / HISTORIAJA.⁷

³ Ez a hihetőleg unitárius szerzőtől származó ének a kéziratárnak abban a kéziratában is megvan, melyből folyóiratunkban (1930 : 271—277.) nemrég egy kuruckori éneket is közöltem.

⁴ Utána ugyanebben a sorban, de különállóan 1741-es évszám, mely talán annak a nyomtatványnak évszáma, melyről a leíró lemásolta az éneket.

⁵ Még a következő könyvészeti s irodalomtörténeti érdekességű adatot jegyzem ide erről az énekről. A cím alatt ez áll: *E mostani nyomtatással megjobbított.* (A másolás tehát, mint már előbb is jeleztem, nyomtatott szövegről készült.) Még a *nótájá*-ra utolsó sort is idejegyzem: *Sok erős vitézek, Böltsek:* Az ének XVI. századbeli, mint az utolsó vszk elárulja: „... ez éneket (az író) ezer öt száznak és az nyoltsvan nyoltsnak kettőséges elejében... rendelé versekben“. A historia első kiadását 1591-ből ismerjük.

⁶ Lehetséges, hogy a lazán fűzött kézirat épen itt csonkult, de nem lévén e helyt összefüggő szöveg, a hiány ki nem mutatható.

⁷ A kéziratban értelmetlenül csonka címet Alszeghy Zsolt (Magyar drámái emlékei a középkortól Bessenyeiig. Kisfaludy Társ. Nemz. Kvt. 9. sz. Budapest, 1914. 99. l.) után egészítettem ki. A címben így is helytelen a *TERT* szó, mely helyett inkább a *Tértének* vagy *Térésének* szót várhatnók. A kézirat fennebb jelölt 9. része tulajdonképpen a *Debrecei disputa* vagy másként *Válaszúti komédia* néven ismert XVI. sz.-i magyar drámai irodalmi termék, melynek eddig két XVIII. s egy XIX. (u. n. bpesti) másolatát ismertük. Ez újabbban előkerült másolat régiségben a második, amennyiben a végére odatett megjegyzésből világos, hogy „*Finem imposuit huic operi* (t. i. a 98a—121a lev.-re leírt Disputának) ... Anno 1754 Mensis Aprilis die vero 29na“ (121a lev.). Elsőnek Jakab Elek közölte a D. egy 1772—1778 között leírt másolatát a Koszoru (a Petőfi-Társ. havi közl.) 1879. évf. II. 337—366 l.-ján (Egy

Elsőben is disputáló vagy disputáláshoz / való Személjek nevei következnek / Peter Püspök / 2. Varga (v. Dávid) Ferentz 3. Dékánj 4. Cháriánus János (Pastor Eccl[esi]ae Baraszlaiensis Unit[ariae]) 5. Györgj Gardinál (!) 6. olasz Doctor (sive Georgius Blandrata) 7. Vicarius Pál 8. Filep Biró (Civitatis Iudex) 9. Gál bíró 10. Máté Biró. Duo postremi Presides fuerunt a Rege Constituti Regionis Lutheranae (disputationis) (Alszeghy i. m. 100 l. után javítva). 10. 121b—122a lev. Az / Szent írás könyveinek laistroma ver / sekkel / 11. 122b—134a lev. A / Szent Historiának / Rövid / Summaja stb. (Osterwald Fridrich Jánosnak Néhai T. Professor Marothi Györgj által fordított s 1753-ban Debrecenben *hetedszer* (!) kiadott műve utáni másolat. Szinyei VIII: 688. l. 1753-ig ebből csak 3 kiadást ismer). 12. 134b. lev. Jelentéktelen bibliai jegyzetek s firkálások.⁸

A kódex a firkálásoktól s jelentéktelen beírásoktól eltekintve teljes egészében egy kéz, a *Vadadi Hegedüs András*⁹ kezeírása, aki nevét többször is bejegyezte: hol latinul, hol magyarul. A leírónak minden diákos pajkossága mellett irodalmi és theologiai érdeklődésűnek kellett lennie, ha ugyan a theologiai jegyzeteket nem mint tanulni valót írta le.

A kéziratot eredetileg különálló füzetkébe írhatta össze a leíró s vagy ő vagy esetleg a későbbi tulajdonos fűzhette össze e különálló füzeteket a sarkon is átöltött otromba füzéssel egy kódexxé. Így magyarázható meg az is, hogy bár a leíró időrendben első, *In Anno 1740 Mensis Januarij Die 26* (?) tett bejegyzése a kódex közepén jóval túl, a 76b lev.-en, van, mégis a kézirat *előbbi* levelein több *későbbi* keltezésű bejegyzést találunk; így 1741-ből három Hegedüs András által eszközölt évszámos bejegyzést (14a, 18b és 29a lev.). Az 1741 és 1744 közötti időbeli távolságot csak egy *Anno 1743 die 27 Novembris* tett bejegyzés hidalja át. Valószínű, hogy e bejegyzéseket Hegedüs mint az ó-tordai unitárius schola tanulója írta, mert itt is és más bejegyzésében is többször említi a tordai scholát. A 76b lev.-en alul levő magyar nyelvű bejegyzés már 1744-ből adja tudtunkra, hogy „*Iratott ezen*

XVI. századi kiadatlan magyar színmű) a Kénosi Tözsér- és Fosztó—Uzoni-féle Un. Egyh. tört. I. köt 162—181. l.-ről, melyet akkor a szkeresztúri unit. (és nem mint Alszeghy Zsolt állítja ref.) kollégium kvtra őrizett. Másik másolatát Alszeghy Zsolt tette közzé (i. m. 99—129. és 474—475.). Ha e kiadás alapjául szolgáló másolat tényleg XVIII. sz. eleji, amire nézve ő nem sorakoztatott fel elég bizonyítékot (a kézírás korjellemét nem is említi!), akkor a Káli Hegedüs-kódexben levő másolat régiségben csak ez után következik. Mivel azonban Alszeghy Zs. az eredeti kvári példányt aligha látta, hanem a XIX. sz.-i bpesti kéziratról vett másolatot valószínűleg a Kovács Dezső összeolvasása után (V. ö. i. m. 475.), mint a legrégibb dátumú, kolozsvári másolatot adta ki, a másolat korára vonatkozó megállapítást nem lehet véglegesnek venni. Akár így, akár úgy legyen a dolog, a Vadadi Hegedüs András-féle másolat értékes, mert egyik legrégibb másolatunk a D.-ről. Ha ugyan nem a legrégibb ismert! A kérdésre vonatkozóan I. az i. m. kívül Borbély I. cikkét (Erdélyi Múzeum 1912 : 278—280.) s az ott, valamint Pintér Irodalomtörténet-e s Ványi Magyar Ir. Lex.-a által idézett irodalmat.

⁸ Utána kötve a már előbb említett méhészeti munka.

⁹ Nevét két helyt még *Káli* előnévvel is írja; sokszor meg a *Hegedüs* név elhagyásával egyszerűen Vadadinak. L. még alábbi fejtegetésemet.

könjvetske en általam Ugjmint: Vadadi Hegedüs András által Thordán laktomban az 1740. és 4-ik Esz:(tendőben).“ Van még egy 1749 die 8-va Marty datált bejegyzés ugyanattól a kéztől (30a) s egy későbbi, 1754-ből származó (122a) is. Egyik legutolsó évszámos bejegyzést a leíró úgy látszik már *Vadadon* írta, amint a következő latin sorokból kitűnik: „*Finem imposuit huic operi Andreas Hegedüs in Vadad sedys marus Anno 1754 Mensis Aprilis die vero 29 na*“ (121a). A „de Vadad’ helyett álló „in Vadad’ a leíró vadadi tartózkodására,^{9*} a „*Finem imposuit huic operi*” kifejezés talán az egész kódex leírásának befejezésre utal. Lehet azonban, hogy ez utóbbi kifejezés csak az eléggé terjedelmes Debreceni Disputa leírására vonatkozik. Ez annál is valószínűbb, mivel e bejegyzés ugyanattól a kéztől, közvetlenül a Disputa leírása utáni időből származik; aztán meg e bejegyzés után 13 beírt levél van. A legutolsó évszámos bejegyzés ugyancsak *Per Andream H(e)g(e)d(ü)s Káli* (így!) *in Anno 1754 ultima Sep(tem)br(is) íratott*. A két utóbbi bejegyzés kivételével a hely megjelölésénél mindig *Tordá-t* illetőleg *Ó-Tordá-t* ír a leíró.

A kódex leírása, helyesebben összeírása, mint már előbb is említettem, teljes egészében Hegedüs Andrásnak köszönhető s legalább is 1842-ig való megőrzése e családnak az érdeme. Nem lesz tehát felesleges néhány sorban foglalkoznunk e családdal is.

Vadadi Hegedüs családról családtörténészeink (Kempelen B., Nagy L., mit sem tudnak; nem tud ilyen családról Kemény József gr. kéziratos „Possessionariá’-ja (E. M. levéltára) sem. Mike „Erdélyi Nemzetségek’ c. kézirata (u. o.) is csak 1589-ből tud egy *Vadadi alias Filep de Vadad*-ról. Egyébképpen valószínű, hogy e család ugyancsak a marosszéki *Kálról* származott *Vadadra* s előbb, sőt még a Hegedüs András korában is a *káli* előnevet s nem a *vadadi*-t használta. Vadadi András (így írja több helyt nevét!) egyik 1741-ből származó bejegyzésének *De Kall* appositioja (14a) s a 100b lev. sokkal későbbi korból s talán éppen a már említett H. Károly kezétől származó *Kali Hegedüss-e* is erre mutat. De meg a *Marosszéki lustra-könyvek* (E. M. kéziratár A. 199. sz.) tanúsága szerint az 1711. jún. 13-án megejtett *lustrán Vadadon még nincs egyetlen Hegedüs sem*, míg *Kálon* 1636-ban *Hegedüs Bálint* darabontot (69b), 1677-ben *Hegedüs Gergely-t* (89a), 1685-ből egy ugyanilyen nevű H.-t (108a, 122a és 125a), 1691-ben *H. Gergely-t lovatlan-képen* (156a), 1692-ben ugyanőt (171a) s végül 1711 jún. 13-án *Hegedüs Györgyöt*, mint *káli* nemes személyt említik (186a). 1693-ban megint említik *Hegedüs Gergelyt* (Püspöki vizitációs jegyzőkönyv az unitárius egyház-közönség lvt. 89. l.). A Berzenczey levéltár jegyzékének (E. M. kéziratár egyik 1783. nov. 10-i keltezésű levele, XXVII. cs. 31. levél) Libertinus Falus bíró *Hegedüs Gergelyt* említi *Kálról* világos bizonyosságául annak, hogy a család *Kálon* továbbra is, a család egy részének *Vadadra* való költözése után is virágzott (V. ö. a jegyzék 64. l.-val).

^{9*} Ez is világosan mutatja, hogy *Vadad* Hegedüs Andrásnak és családjának csak lakóhelye, de nem egyszersmind előnévadó possessióshelye volt. L. még alábbi fejtegetésemet.

A káli *Hegedüs* család tehát 1711 után került Vadadra.^{9*} A legelső adat szerint *Hegedüs István* 1718-ban mint adományozó szerepel; 1726-ban pedig tudunk ugyanitt *Hegedüs Zsigmondról* is „Conscriptio Auditorum” az un. egyhk. levéltárában, Kvár 229. l.). Talán ennek a fia s a kézirat leírója az az *András*, aki 1762—1770 között a vadadi unitárius egyházközség gondnokaként szerepel.¹⁰ De még valószínűleg 1781-ben is élt, mert a *Protocolon Diocescos Unitarie Marusiensis* (az un. egyházközség lvt. Kvár) tanúsága szerint *Vadadi N(em)z(ete)s Hegedüs András* ő *kegyelme* valami... *portiótskáját*... *conferálta I(ste)nes indulatból az* (vadadi unitarius) *Ecclesiának* (i. m. p. 222.), bár 1774-ben, mint *volt curatort* (de valószínűleg csak mint lemondottat s nem meghaltat!) említik (Püsp. viz. jegyzk. 1816—1817. az un. egyházközség levéltárában p. 197.) Még 1798-ban is tudunk egy *Hegedüs András-ról* Vadadon (u. o. p. 203), aki azonos lehet a kódex leírójával. A családnak még két tagja viselt később gondnoki tisztséget: N. Hegedüs István (1818—1819.) és Hegedüs Lázár (1825—1828.) személyében (V. ö. Halmágyi i. h.). A család bár nem volt valami népes, még 1860-ban is voltak Vadadon Hegedűsök.¹¹

E Kálrról Vadadra is átköltözött Hegedüs család örizte meg kódexünket legalább is a múlt század közepéig, mint Hegedüs Károlynak 1842-ben írt bejegyzéséből (51a) következtethetjük. De talán a kódex még tovább is a család tulajdonában volt, hisz a kódex utolsó gazdája, Gál Zsigmond, Marosszék valamelyik falujából hozta azt be Kolozsvárra. Most, miután a kódex történetére vonatkozó kérdéseket tisztáztam, közlöm annak két históriás énekét, illetőleg ezeknek kapcsán igyekszem világot vetni olyan kérdésekre, amelyeknek épen a kódex e két adaléka ad, hogy úgy mondjam, irodalomtörténeti aktuálitást.

^{9*} Káli Hegedüs családot már Kempelen is ismer (V. ö. *Magy nem. csal.* Bpest, 1913. V : 9. és 6. alúlról a 2. Hegedüs cs.)

¹⁰ Halmágyi J.: A vadadi unitárius anyaegyházközség tört. 1910. Kézirat az unitárius egyházközség lvt.-ban, Kvár. 10. l. és Függ. 2a lev.

¹¹ A vadadon lakó Hegedűsök névsorát itt alább évsor szerint közlöm: 1726: Hegedüs Sigmund, Hegedüs János, Hegedüs István [Conser. Auditorum (i. h.) 229—231. l.], 1765: Hegedüs András 5 családtaggal [Conser. Animorum (az un. egyhk. lvt. Kvár) 107. l. és Püsp. viz. jegyzőkönyv 1816—17. (u. o.) p. 197.], 1781: Hegedüs András [Prot. Dioc. Un. Marusiensis (u. o.) p. 222.], 1798: Hegedüs András, Hegedüs Mártha, Hegedüs Lázár (Püsp. viz. jegyzőkönyv i. h. 203 s köv. lapokon), 1809: Hegedüs Márton (u. o. p. 199.) 1842: Hegedüs Károly (a kódex 50a lev.-én.), 1860: Hegedüs Theresia férj. ? (gyermekai Domokos és Josepha), Hegedüs Gergely (felesége Péntek Rózsa) és gyermekai János Gergely, Rozsa és Susana (Lélekösszeírás az un. egyházközség lvt. Kvár 685. l.). A családra vonatkozó iratokat *Kelemen Lajos* tanárom szíveségéből használtam.

1.

Ismeretlen adatok Köröspataki B. János életéhez és munkásságához.¹²

Azt a felfedezést, melynek ismertetése során néhány irodalomtörténeti részletkérdésre igyekszünk fényt vetni, irodalomtörténetírásunk tulajdonképpen már ismeri.¹³ Közlése azonban elmaradt. Sőt még azt sem tudtuk eddig, hogy az a kódex, melyet Dézsi Lajos Gaál-féle kódexnek nevezett, hol is van.

Az E. M. kéziratárában nemrég folytatott kutatómunkám közben akadtam rá arra a jegyzetkönyvre, melyről fennebb már szóltam s benne Köröspatakinak — úgy hittem — ismeretlen históriás énekére. Bár, mint utóbb kiviláglott, csak az ének újra való felfedezésében van részem, nem mulasztom el közölni Köröspatakinak ezt az érdekes énekét. El históriás ének ugyanis a politikai és irodalomtörténet szempontjából nemcsak azért fontos, hogy mint *történeti forrás* történelmi részletkérdésekre világít rá, illetőleg mint *irodalomtörténeti adalék* irodalmunkat egy históriás énekkel gyarapítja, hanem azért is, mivel közvetlenül írója származására, életére, egyszóval olyan pontokra is fényt vet, ahol irodalomtörténetírásunk eddig még sötétben sem tapogatózhatott.

Köröspataki B. Jánosnak eddig két munkáját ismertük: a *Lupu Vajdarol valo enek'-et* s a *Havasalföldi Hartzrol valo historia' c.-t.* Életéről, működéséről semmit sem tudunk. A régebbi források — *Horányi*,¹⁴ *Benkő*,¹⁵ *Bod*¹⁶ — csak annyit mondanak róla, amennyit a nyomtatásban megjelent s általuk egyetlen ismert éneke címlapjáról olvashattak le, hogy t. i. mezőcsávási pap volt. *Beöthy*¹⁷ is egészen bizonyosan hasonló értesülés alapján teszi virágzású korát a XVII. sz. közepére.

Legtávolabb még az az egyháztörténetíró ment, aki ugyancsak verses munkái alapján mezőcsávási működése idejéül az 1653. és 1656. közötti időszakot tette.¹⁸ Adatok birtokában én tovább mehetek.

Az itt közlendő históriás ének utalása alapján még a születési helyét is meghatározhatjuk. Az ének 18. vszka ugyanis így kezdi el a tatárdulás feletti siralmat:

*Jaj azért néked is három szék szep hazám
Meljben ez világra engem hoz a Anjám, stb.*

Az író szülőföldje tehát Háromszék volt. Igen, de közelebbről Háromszék jó egynehány faluja közül melyik? Erre is meg tudom adni a választ: *Köröspatak*. Hiszen a nyomtatott munkáin s a kéziraton is

¹² A felhasznált munkák teljesebb címét a tanulmány végén a *Könyvészet* rovatban található.

¹³ Dézsi Lajos dr. szegedi egyetemi tanár úr szíves levélbeli közlése révén tudtam meg, hogy ő már 1927-ben megjelent s fennebb idézett művében közölte az ének címét (l. i. m. 23.). Szíves közléséért ez uton mondok köszönetet.

¹⁴ Memoria II : 440.

¹⁵ Transylvania II : 399.

¹⁶ Magyar Athenás. 153.

¹⁷ A magy. nemz. ir. tört. ism. (1890) I : 289.

¹⁸ Az erd. ref. egyhk. névk. 1896 : 48.

szereplő vezeték s keresztnéve közötti *B.* teljes joggal megengedi azt a feltevést, hogy a *Köröspataki* nevet csak fölvelt névnek, még pedig az író származási helyét jelölőnek vegyük.

Korántsem könnyű azonban megmondani, hogy mit, milyen családnevet rejtjen az a bizonyos *B.*... De a történeti források itt is nyomra vezetnek s a kombinálás *valószínű eredményt* ad.

A XVII. sz. legelejétől a XVIII. sz. elejéig, tehát egy évszázados időközben öt lustráját ismerjük Háromszéknek. Az egyes községekben élt tőzsgyökeres családok megállapítására ez rendkívül kedvező eset. Az 1602-ös háromszéki lustra¹⁹ Köröspatakon Balog Balás Bedeházi,²⁰ a szomszédos Kálnokon²¹ meg (a Balog családot kivéve) még *Bedő* családot is ismer. Az 1635-ös lustra könyvben²² is ugyanezek a családok szerepelnek. Kálnokon meg a *Bedők* már 1602-ben is tekintélyes száma úgy megnőtt, hogy a *septem jurati homines* között öt a *Bedő*. Ekkor már *Köröspatakon is sok Bedő van*. Figyelemreméltóak itt a következő bejegyzések: „*Bedő János elbujdosott, Szabó Benedek atyafia bírja az örökségét*“ (68a lev.) s tovább a kálnoki lustrában (70a lev.): „*Bedő János elbujdosott Köröspatakról, Kálnoki jószágát Bedő Peter vőtte meg, a bírja vér lévén hozzá.*“ E két bejegyzés sokat sejtető. Ugyanis ha valaki ismeri a kor nyelvét, tudja azt, hogy az *elbujdosni* ige nem okvetlen ismeretlen helyre való távozást, *világgá menést*^{22*} jelent, szóval nemcsak azt, amit ma kizárólag értünk rajta, hanem ekkor még az igenek *elköltözni, eltávozni* jelentése is volt. A mi esetünkben, helyesebben a *Bedő Jánoséban*, meg épen erre a jelentésre utal a második bejegyzés, mely szerint a *Bedő János „kálnoki jószágát Bedő Péter vőtte meg.*“ Lehet, hogy ebben az *elbujdosott* vagy a mai nyelvre lefordítva *elköltözött, eltávozott* *Bedő Jánosban* kell keresnünk a későbbi *Köröspataki B. Jánost*. E *Bedő János* 14 éven felüli, tehát idősebb korában mehetett tanulni, eladva, mint már előbb láttuk, birtokát. Talán ezzel a *Bedő Jánossal* találkozunk később, mint mezőcsávási református pappal s kora kiváló históriás énekírójával. Részemről legvalószínűbbnek íronknak a *Köröspataki Bedő* családból való származását tartom.

Kétségtelenül itt már nagyon is a találgatások terére léptem. Amiket itt utóbb felsorokoztattam csak valószínűségek. Nem feltétlenül elfogadandó, mert nem bizonyítható *feltevések*. A kétkedés itt is, mint minden tudományban, nem árt s biztosabb eredményre vezethet.

Úgy hiszem azonban, hogy *Köröspataki* származására vonatkozólag két sovány, de biztos adatot megdönthetetlennek tarthatok: 1. Irónk *Köröspatakon* született, 2. az általam már előbb említett tőzsgyökeres

¹⁹ Szádeczky: Székely okl. V : 208.

²⁰ Természetesen csak a *B.* betűvel kezdődő családokra vagyunk tekintettel.

²¹ Mint a későbbi lustra könyvekből is kitetszik, a két falu között szoros, rokonsági kapcsolaton nyugvó érintkezés volt. Ezért veszem figyelembe a kálnoki családokat is.

²² Regestrum Generale... Trium Sedium Siculicalium: Sepsi, Kézdi & Orbai Anno 1635 Die 19a Octobris. Az egykorú példányról 1847-ben készült hivatalos másolat, az E. M. kéziratárában (A. 201. sz. 67b–70b. lev.).

^{22*} Például: Budosásra, idegen földre járni a minden koron vágyódie [Kolozsvári eszió 1592. (Nyt. Sz. 223)]

családok egyikéből.²³ Hogy aztán mikor: erre már igazán csak hozzávetőleg következtethetünk, mivel erre vonatkozólag semmi adatot sem szerezhethetünk s remény sincs arra, hogy ezután is kaphassunk. Ha az előbbi, valószínű feltevést elfogadjuk: a születési időpontot a XVII. sz. 20-as éveire kell tennünk. Az, hogy az 1635-ös lustrában szerepel, inkább a 20-as évekhez közelebbi időre utal, mivel így lehetett csak ez évben legalább 14 esztendő s így kerülhetett be a lustrába.

A valószínű kombinációktól most a biztos, történeti tényekhez szegődve, megállapíthatom, hogy a Köröspatakiról szóló első ismert adatunk 1653-ból²⁴ való, mert az 1655-ben megjelent *Lupuj Vaidarol valo enek'* utolsó vszka 1653-ban Mezőcsáváson kelt. Ekkor már itt pap lehetett, s az akkor is, mikor műve nyomtatásban megjelent (1655). Az 1656-ban nyomtatott *Az Havasalföldi hartzról való historia*²⁵ c. csak leírásból ismert munkájának címlapján ugyancsak „*Minister Mezoecsavásiensis*”-nek címzi magát. E négy esztendő alatt tehát ott kellett lennie papnak. Sőt még tovább is. Az itt közlendő ének utolsó vszka szerint *„Lekentse vizének alá foljásában”*, azaz a ma szabadi pataknak nevezett vizecske mellett, szerzette versét *„az ezer hatszázban és az ötven nyoltzban.”* Ez a helymeghatározás ismét csak Mezőcsávásra utal. Csaknem biztos tehát, hogy ebben az időben (1658) még itt volt pap vagy talán még később is, mikor munkája, a kéziratos címlap világos utalásából következtetve, 1660-ban nyomtatásban is megjelent. Hogy aztán 1658., illetőleg, ha a másik évszámot is elfogadjuk, 1660. után mi történt vele: nem tudjuk. Az 1658-i tatárjárás, mint félrébb eső helyet megkímélte ugyan Mezőcsávást, hisz a tatárdulásról írva az író ennek pusztulásáról nem szól; de már az 1661-es Ali basa féle pusztítás, mint Szalárdi tudósításából,²⁶ Orbán Baláztól²⁷ s *A marosi egyház megye*

²³ A fennebb említett B. betűs családok s ezek között is — a Balog cs.-ot kivéve — a *Bedő*, az eddig ismeretlen *Bartha* és *Beke* családdal együtt szerepelnek még az 1701. X. 10.-i sepsi-i (háromszéki) lustrában [Connumeratio Universorum Libertinorum et Jobbationum in Sede Siculicalis Sepsi (A marosvásárhelyi koll. letéte az E. M. lvt.-ban.)], úgyszintén az 1703. I. 10.-én rectificált 1702. X. 21.-i-ben (U. o.) és a III. Károlynak 1731. jun.-ban letett hűségeskü lajstromában is (V. ö. Szádeczky: Br. Apor P. vers. művei és lev. Mon. Hung. Hist. Script. XXXVII. 585) A *Bartha* és *Beke* családok azonban a mi szempontunkból nem jöhetnek számításba, hisz a XVII. sz.-i lustrák egyiket sem említik.

²⁴ I. Rákóczi György Gyulafehérváron, 1643. febr. 5.-i keltezéssel „elrendeli Pünkösti György, *Köröspataki János*, Donát János és Tarsaly György a nagyobb cancellaria hites írnokainak...., hogy alsócsernátoni Domokos Istvánné Lazár Judit, köröspataki Kálnoki Mihály és ennek neje Damokos Kata peres ügyében tartsanak tanuvallatást.” [V. ö. Sándor Imre: A csikszentsimoni Endes család levéltára (1544–1848) Kvár, 1910. 31 l. 140. oklevélkivonat]. Valószínűnek tartom, hogy az itt említett Köröspataki János azonos a mi énekírónkkal. Több adatot az E. M. gyűjteményeiben való kutatás után sem sikerült fölfedeznem s így — bármennyire is összevág az időpont — ez is csak feltevésnek marad.

²⁵ Az előbbinek egyetlen ismert példánya az E. M., a másíknak a Nemzeti Múzeumban van.

²⁶ Siralmas kron. 613.

²⁷ Székelyföld leírása IV:195.

történetéből²⁸ tudjuk, tönkretette Mezőcsávást is. Ekkor pusztult el az egyházközség irattára is úgy, hogy nem remélhetünk írónk ottani életére vonatkozólag ezután sem semmi adatot. Mindenesetre lehet, hogy nem téved az az egyháztörténetíró, aki szerint Kőröspataki „Ali basa népírtó dühének”²⁸ eshetett áldozatul.

*

Ennyi mondanivalóm volt a Kőröspataki származásával s életével kapcsolatos kérdésekről. Úgy vélem, nem volt hiábavaló összefoglalni ezeket az adatokat s felvázolni a valószínű feltevéseket, melyek következtetés révén számításba jöhetnek. Kétségtelen, hogy kevés a biztos és sok a feltett adat, de ahol kétségtelen megállapításokról nem lehet szó, ott a valószínű feltevéseket is fel kell sorolnunk, mint egyszer megbizonyíthatókat vagy éppen cáfolhatókat.

*

Az itt közlendő históriás énekre vonatkozólag már nincs sok mondanivalóm. A történet megértése kedvéért annyit még meg kell jegyez-nem, hogy az itt leírt „szörnyű pusztulás” Erdélyre s Magyarországra (jobban mondva a Partesre) 1658-ban II. Rákóczi György lengyelországi hadjárata s a törökkel szemben való folytonos engedetlensége miatt következett be.²⁹ A bosszúálló hadjárat a török s főleg tatár hadaknak délnyugatról, illetőleg délkeletről való beütésével kezdődött. A délnyugatról jövőnél, melynek legfontosabb eredménye az Erdélyhez tartozó Jenő elvesztése volt, sokkal nagyobb csapás érte a fejedelemséget a délkeletről, a bodzai szoroson betörő tatárság benyomulása révén. „...A havasokon, bárczaságra való beütéseket valami kevés székelység meggátolni, akadékozni akarván, csak olyan lött, mint a tengerben egy kalán víz, avagy a szunyog elefánt ellen...” Így „a keresztyén világ romlására született fene kegyetlen ellenség azon szabadoson való rettenetes kegyetlenkedésével”³⁰ végig pusztította előbb a Székelyföld délibb részét s a Barcaságot, majd Gyulafehérvár elpusztítása után valószínűleg két vagy több ágra szakadva Marosvásárhely s Kolozsvár felé tartott. E két város ugyan megszabadult, mint tudjuk, de a közbeeső kisebb-nagyobb helységek egész sora keserves napokat élt át. Kolozsvár megsarcolása után a tatárság egyik része a Szilágyságot, a másik fele Kalotaszeget pusztítja el, nem kimélve a Partiumot sem. A tatár had e pusztító útját írja le s e pusztítás felett kesereg Kőröspataki. Leírása történetileg olyan hű, hogy az általunk eddig nem ismert adatokat is történeti értékeknek vehetjük. De lássuk az éneket magát.³¹

²⁸ Az erd. ref. egyhk. névk. 1896:44 s 46.

^{28a} U. o. 47.

²⁹ Az általam részben felhasznált néhány alapvető forrásmunkát itt felsorolom. Szalárdi Siralmas Kron. VI. könyv. (Új. Nemz. Ktr. II. f); Fontes Rerum Austriaca III, p. 352–356.; Quellen zur Gesch. der Stadt Brassó IV:106–107, VI:59., 78., 116–117., 134.; Kemény: Deutsche Fundgr. II:148., 185., 248.; röviden s részben e források alapján szól róla többek között Kőváry is (Erd. tört. V:71 kll.)

³⁰ Szalárdi 389.

³¹ Az ének a Kódex 50a–57a lev. található.

ERDELYNEK
es
MAGYAR ORSZÁG
nak szörnyű romlasarol es az nepeknek
Rabsagra viteleről valo rövid

HISTORIA³²

Author Joha. B. Köröspataki

Esaiiae 1. vv. 9. Rom. IX. vv. 29.

Ha az seregeknek Ura Istene valami /
keveset meg nem hagyot volna bennünk /
ugy jártunk volna mint a Sodomabeliek /
es löttünk volna hasonlatosak Gomorahoz /³³

Nyomtatott volt ki 1660-ban /³⁴

Mostan pedig tudniillik 1741 Eszten-
dob(en) / Iratot en altalam Vadadi / He-
gedűs András által O Tordáb(an)

- (1.) Erdelj,³⁵ s, magyar ország érkezék / nagy gondod,
Ved eszedben ma / gad változás te dolgod, /
Mert idegen földön nyomorog magzatod /
Pogánjok közt hever sok / Szep Szavu dobod. /
- (2.) Elesék fejünknek ekes koronája³⁶
Bura gondra fordult hazánk állapotja
Mert népünket pogánj szintén el forgattya
Méltán azért magát minden sohajthatya.
- (3.) Békességben valánk, de elromlánk omlánk
Egész országotól bűdülésre (!) jutánk
Szenjben borúla bé szegenj édes hazánk
Az sok sohajtásban el hervadot órczánk
- (4.) Pásztorunk el hagyja jutánk arvaságra
Nem akar viselni gondot országunkra
Meg vonta ő magát mintsem oltalmunkra
Kiert szörnyű romlás borula hazánkra

³² Utánaírva: *Hegedűs Károly*; alá, a tulajdonképeni szerző neve után az 1742-es évszám. A 30a lev.-en a kihúzás és eldörzsölés ellenére is ugyanez a név olvasható a következő latin bejegyzésben: *Scripta per Carolum Hegedűs*.

³³ Aláírva más tintával és kézzel, a fennebbi H. K.-éval: *Rövid historia*. Alatta a kéziratból egy eredetileg zöld tintával befestett vagy beírt (?) háromszög alakú rész kivágva s két oldalt ugyancsak zöld tintával odaírva: *Sum possessor Andreas Vadadi venit post mortem nescio qui*.

³⁴ Ebből kitűnik, hogy a leíró nyomtatott szövegről másolta az éneket. A másolat értékét ez csak emeli, mert egy elveszett régi magyar nyomtatvány emlékét őrzi.

³⁵ Az 50b. lev. beíratlan. Az első versszak sorai a terjedelmes iniciálé miatt a /-val jelzett módon tördeltek.

³⁶ Bibliai kifejezés Jeremiás Siralmi 5:16 alapján. A korabeli históriás énekekben (s később is) gyakran szerepel (l. Erd. Múz. 1930 : 270 és 274 : (5) versszak).

- (5.) Mikor Gerlicze jutand árvaságra
Mind addig sem akar szállani zöld ágra
Sem siet repülni tiszta víz italra³⁷
Valamig nem talál el veszet társára
- (6.) Jaj mert országhostól ügyünk juta arra
Felső és alsó rend a nagy árvaságra
Mind addig sem juthat Lelkünk vigasságra
Valamig nem érünk régi állapotra
- (7.) Hallatlan dolog az az mi rajtunk forog
Azért meg gondolni is rettentos dolog
Menji kereszténység Pogánj közt njomorog
Kiknek ő testekből az vér bőven tsorog
- (8.) Apró gyermekeket az Földhöz paszkoltak
Kiket ő magokkal el nem hurezollhattak³⁸
Gyenge leányzokkal éktelenül bántak
Meljek nagy kénokban az halálra váltak
- (9.) Nemzetes Fő rendek és nemes Asszonyok
Meljeket el vittek rabságba Pogánjok
Sirván kísérték el őket szolgálójok
Kiknek mint az Dob szó oljan volt síralmok
- (10.) Dali köntösöket meljeket viseltek
Mikoron házoknál békességben éltek
Kiváltképpen hogj ök inneneket értek
Mind azokkal egjütt Pogánj kézbe estek
- (11.) Semit nem vittek el egjebet hazoktól
Hanem az nagj jaj szót kit tőnek magoktól // ^{51 b}
^{52 a}
Sirvan bútsúztak el minden jószágoktól.
Kik pusztán maradtak fene Pogánjoktól.
- (12.) Terhes Asszony népet lovakra kötöztek
Hogy terhesek voltak azért szidták verték
Szep ruházatyokból már le vetkeztették.
Magzattyokat véllek erővel szültették.
- (13.) Az leányzokatis ugy el vesztegették
Kezeket rab szijjal az Földre kötözték
Véllek fertőződvén vérekben keverték
És kívánságokat rajtok el töltötték

³⁷ E vszknak a *Búsan búgó bús gerlice* kezdetű dallal való összefüggése kétségtelen. A kép maga XVII–XVIII. sz. énekeinkben igen gyakori (V. ö. Thaly: Vit. én. II:194 és 367; Ferenczi: Vásárhelyi daloskönyv 114–116; Világi énekek E. M. kéziratár 3109. sz. 19b. lev.; Kálmány: Koszorúk I:82; Magy. Népk. Gyűjt. I:179 és 213.). A vásárhelyi daloskönyvbeli változatát Ferenczi Balassáénak látszónak mondja; távoli változatát műköltészetünkben még Faludi Tavaszi c. versének 6. vszka is őrzi. (V. ö. Faludi F. versei Négyes VI. kiad. Bpest 1900 : 21.) Mint Eckhardt Sándor egy futólagos utalásából tudom, ő csak nemrégiben mutatott rá arra, hogy ebben az énekben egy középkori tudós hiedelem rejlik. Fejtegetésére azonban nem tudtam ráakadni. (V. ö. Eckhardt S.: Az utolsó virágének, Minerva 1930 : 52.)

³⁸ Valóságos gyermekvásárt rendeztek a tatárok: 2–3 tallérért adtak egy gyermeket (V. ö. Quel. z. Gesch. d. St. Brassó VI : 78 és 134.).

- (14.) AEnéás Sylvius Constánczinápolynak³⁹
 Romlását hogj látá az szép palotának
 Siralommal kezdé bánatyát el annak
 Végre fel kiáltván igj szól az Városnak
- (15.) Jaj te néked város! De jaj az népednek
 Jaj az Gyermekednek, es emlőn függőnek
 Jaj az szép szűzeknek s Aszonj embereknek⁴⁰
 Jaj az öregeknek s jó korban élőknek
- (16.) Látván ő sokaknak sebben heverését
 Apró gyermekeknek falhoz veretését
 Verrel fűtatták ki véllek Anjok tejét
 Minden féle népnek fegyver éré végét // ^{52 a}
_{52 b}
- (17.) Vajha edes hazánk mostan itt járhatna
 AEnéás Sylvius téged is láthatna
 Keserves síralmat rajtad indithatna
 Éppen ezen szokkal meg is sirthatna
- (18.) Jaj azért néked is három széek szept hazám
 Meljben ez világra engem hozza Anjám⁴¹
 Tsak nem hasat szivem hogj romlásod hallá(m)
 Erted való bánat hervasztja az orcám
- (19.) Kellemetes népek belőlled szármoznak
 Kik gyermekségekbeől fel gjarapodtanak
 Szegénj hazánk mellet njughatatlankodtak
 Szükségek idején fegyvert is ragatak
- (20.) De te edes hazám jaj mire jutottál
 Dali népeidtól mind ki fordítottál
 Magzatot neveltél s másoknak tartottál
 Mint az szedet szőlő majd tsak úgj maradtál
- (21.) Mert ezer hat százban, és az ötven héth(en)
 Orszagunknak színe esék Tatár kézben⁴²
 Kikért nagj sok bánat rekede szivünkben⁴³
 El sem felejthetjük életünk rendiben // ^{52 b}
_{53 a}
- (22.) Most ismét ujabban ötven njoltzadikban⁴⁴
 Ugyan azon Pogány nyargal országunkban
 Dúl, rabol és Praedál, eget is azonban
 Lako szép földünket hagyák Pustaságban

³⁹ Hihetőleg Aeneas Sylvius Piccolomini, a XVI. sz. első felében élt olasz tudós s II. Pius néven pápa, aki mint III. Frigyes és Zsigmond császár titkára a magyar politikai ügyekben is résztvett.

⁴⁰ E kifejezések is bibliai hatást árulnak el. V. ö. Jer. 13:27; Máthé 24:19; Jelenések 18:10.

⁴¹ E vszk a költő születési helyének megállapítása szempontjából fontos (l. a bevezető fejtegetést!).

⁴² T. i. a II. Rákóczi György szerencsétlen lengyelországi hadjárata alkalmával.

⁴³ Itt a következő vszk 3.—4. sora kihúzva s aláírva e két sor. Világosan csak a tévedés kijavításáról van szó.

⁴⁴ E sortól (az 53a lev. 1. sorától) kezdve ugyanazon kéz nyomtatott frást utánzó betűivel.

- (23.) Hegyek völgyek zengnek az hol rabok mennek
Nagy siralmat tesznek, igen keszeregnek
Regi állapotról kik meg emlékeznek
Tsak nem hasad meg már hártyája sziveknek
- (24.) Zuhogó Patakok eyel nappal foljnak
Széles nagy tengerre mikor alá jutnak
Az szegény rabokra azok habot hajtnak
Meljet az kik látnak szinekbén változnak
- (25.) Szep hir nevet szerzél magadnak Csik s Gyergyó
Noha réád jöve az vipera kigyó
De meg győzéd őtet mint erős baj vivó
Mert heljen vólt szived kezéd fegyvered jó
- (26.) Gidófalva Sz: György,⁴⁵ es te Ilyefalva⁴⁶
Kikben Jeles népek voltak takarodva
Rád ment Török Tatár szörnyű sivalkodva
El vivék népedet ő magokkal fogva
- (27.) Változásra jutál mar te is Barczaság
Nem mondhatod azt hogy nem volt ott Pogányság
Mert benned hagyaték kár és nagy Pusztaság
Majd csak ugy maradál mint a fonyat virág
- (28.) *Hamar meghódolál te koronás Brassó⁴⁷
Meljben néped oly szép mint a fejer borsó
Azoknak beszéde mint a Jó izű só // ^{53 a}
_{53 b}
- (29.) Nagy félelmet szerzél e szegény hazánkban
Bátorságot adál szivében Pogánynak
Mert kedvét kereséd töröknek Tatárnak
Kintseddel dugád bé torkokat azoknak⁴⁸
- (30.) Iszonyu Pogánjság vólt rajtad fogaras
Azt gondolta az eb hogy lehet artalmas
De meg győzéd őket mint erős körmös sas
Ez után is lehes rajtak diadalmas
- (31.) Kőzél Járt az Tatár te hozád Seges Vár
Nem botsátá közél őket az felleg vár
Nem kitsin felelem vólt benne hidgyed bár
Kiknek szinek oly⁴⁹ vólt mint az fekete szár
- (32.) Bekével maradál te Maros Vásárhely
Rabságra viteltől úres lón az a hely
Kiert Isten előtt kedves dólgot mively
Hogy ellenség előtt hó hátán ne telely
- (33.) Minden ostrom nélkül tartatik meg a vár
Nem mehetet oda sem török sem Tatár

⁴⁵ V. ö. Orbán B. i. m. III : 39.

⁴⁶ Ennek veszedelméről Kemény J. gr. is közölt egy históriás éneket.
(Lásd Új Magyar Múzeum 1854 (2) : 34—39. és utána Orbán B. i. m. III : 31—34.)

* A 28-ik versszak a kódexben csak három verssorból áll.

⁴⁷ Szalárdi 389.

⁴⁸ 11.000 tallérral. (V. ö. Quell. z. Gescht. der St. Brassó VI : 106—107.)

⁴⁹ A következő szótól kezdve megint, végig kurzív írással.

- Idegen nép miá nem lőn ott semmi kár
Maradj szép békével ezután is ámbár
- (34.) Melletted mene el az ellenség Medgjes
Fejedelmet heljet más Urat ne keres
Az Magyar nemzettel az jóban légj részes
Hogy az háboruban magadra ne vethess // ^{53 b}/_{54 a}
- (35.) Az ellenség hozzád közél járt Brotalom⁵⁰
De megis nepedből nem rakaték halom
Békével maradtál mint másoktól hallom
Egyebekkel njilván enis azt akarom⁵¹
- (36.) Alattad hevere az ellenség Szeben
Vajha löttél vólna teis az eszedben
Semmit adtal vólna rajtok mint az eben
Azoknak romlások lőt volna kezdedben
- (37.) Hazánknak básztyája teis Booros-Jenő⁵²
Olyan ékes valál mint az burkos fenjő
De im el praedála az fene kezeljő
Az kiért bánatod nem apad hanem nő
- (38.) Dali vitéz népek belőlled ki mentek
Kik szivel Lélekkal ellenségre⁵³ repültek
Pogánj ellenséggel batran szemben mentek
Azoknak vérekkkel mezőket festettek
- (39.) Ki esék kezünkben Lugos Kárán sebes⁵⁴
Az kiért hihető szivedben vagy sebes
Csak ne légy Istenben felette kéttséges
Meg adgya idővel mi neked szükséges
- (40.) Lőn Isten őltalmad te néked Szás Város // ^{54 a}/_{54 b}
Nem engedte azt hogy változásra Juthas
Sem pedig kapudban ellenséget láthas
Ez utánnis tölle csendesesen maradhas
- (41.) Bud Gondod érkezék alvincz és Borberek⁵⁵
Mert rajtad voltanak fene Pogánj népek
Nágy (!) károdra lőnek az Barbarus ebek
Kin siránkozhatnak minden rendbeliek
- (42.) Királji helj vóltál te Gyúla feje vár⁵⁶
Ott volt az ellenség vólt népedben nagy kár
Szép Palotad Torjod az földön hever már
Eppen mindenestől el vonta az Tatár

⁵⁰ Azaz a nagyküüllői Berethalma (Birthälm, Bertanu), ahol ebben az időben a szász püspök székelte s így nevezetes hely volt. Régi temploma a szász püspökök síremlékeivel ma is műtörténelmi nevezetesség.

⁵¹ Kemény: Deutsch. Fundgr. II : 148–149.

⁵² Szalárdi 379–384; Font. Rer. Austr. III₁ : 352.

⁵³ Előtte kihúzza az az szó.

⁵⁴ Szalárdi 406.

⁵⁵ Alsófehér vm.-ben.

⁵⁶ Szalárdi 389.—391.

- (43.) Ez előtt te vóltál Fejedelmek fészke
Kiben ők gjakorta múlattak kedvekre
Felemeltettél vólt az éghnek szelire
Most alá vettettél az Földnek színére
- (44.) Trombita és Dob szó benned hallattatott
Mivel fejedelmed gyakrabban ot lakott
Ha penig népével másunnan meg jutott
Az sok hadi szerszám harsogot tsátsogot
- (45.) De imé Istentől te meg itiltettél
Mert ellene nagyot és sokat vétettél // ^{54 b}/_{55 a}
Kiert kegyelméből kedvéből ki estél
Ellenség kezében bünődért vettettél
- (46.) Mindenfelé vétek benned uralkodot
Rikoltás, ordítás naponként aradot
Ektelen rut élet benned taláztatot
De most mind Sodoma heljed úgj maradt
- (47.) Fejér várral együtt veszél Collégium
Ki olj ékes valál mint ki nyílt Liliom
Tanulo Iffiaknak vóltál kis Belgium
Heljedre⁵⁷ álhass nem eri emberi ujom (!?)
- (48.) Nagy veszedelemben forgál kis Enyed⁵⁸
Kinek romlásodat nézi szőlő hegyed
Az kin siralmidat éjjel nappal tégyed
Kenjeredet penig sohajtással égyed
- (49.) Földig le rontatál teis Maros Uy Vár
Hitetlenségével tsala meg az Tatár
Belőlled el vit nép valjon mostan hol jár
Kiknek veszedelmek oh nagj Isten melj kár
- (50.) Isszonyu romlásban forgál teis Thorda
Anji volt az poganj benned mint a tsorda
Altal mene rajtad Török s Tatár hada
Rakat házaidnak tsak fala marada // ^{55 a}/_{55 b}
- (51.) Siralmason mondhad enekedet Ajton⁵⁹
Mert oda ment Tatár az pusztító úton
Lakó szép heljedet hagyá romlot módon
Mindenek szánthatnak a kik mennek azon
- (52.) Nagy summat fizetél magadért Colosvár⁶⁰
Draga szépségedet elpraedálta Tatár
Előbbi romlásod követé más nagj kár
Nagj bün mentél által el hidgje minden bár

⁵⁷ Előtte kihúzva a „Hogy“ szó, s a szókezdő „h“ más tintával nagy betűvé javítva.

⁵⁸ Itt is a nagy betűre való kijavítás más tintával és talán más kézzel is történt. A pusztításra nézve l. Szalárdi 391.

⁵⁹ Kolozs vm.-ben.

⁶⁰ 100,000 tallért (V. ö. Kemény: Deutsche Fundgr. II : 156 s köv.). Szalárdi (391. o.) csak 1000-et mond. Az előbbi a valószínűbb. Kolozsvár szabaddulásáról a kódexben egy egész ének van, melyet alább közlök. (V. ö. a 102. jegyzettel.)

- (53.) Szép emlékezettel te el híresedtél
Mert sok szegénjekkel gyakorta jól tőttél
Most is sok rabokat Pogánjtól mentettél
Pénzel s kinjeredel kezekből ki vettél
- (54.) Meg fizeti Isten lészen még olj üdő
Mikor el közelít az kedves Esztendő
Az hol az fizetés nem apad hanem nő
Ott legyen te néked minden hatalmad bő
- (55.) Kolosvár megmaradt s elége Monostor
Által méne benned Török Tatár tábor
Ő kezekben sok vőlt az rab hajtó ostor
Nem volt senkibenis a meg száñas akkor
- (56.) Bura fordult dőlгод néked is Szász város⁶¹ // $\frac{55}{56} \frac{b}{a}$
El éget az falu s annak helje szenes
Romlot házaidnak a falai szennjes
Igyekezzél azon hogj szárnyadra lelhes
- (57.) Szántalan Pogánjság mene alád Gyúla⁶²
Annji volt alattad mint a Por és hammu
De még sem árthatot noha vőlt sok számu
Idegen tűz által el ége az Falu
- (58.) Földig le rontatál teis Banfi Hunjad
Szerkenjen fel azért az ki benned szúnyod
Mert nem kitsin romlás forgat rajtad tugjad
Kiért félben szakad gyakran édes álmod
- (59.) Edgyűt veszél velle teis Kalotaszegh
Kiben az Ifjuság volt mint virág seregh
Belölled el vit nép mostan tsak keseregh
Kiknek étek itok az keserű méregh
- (60.) Siralmas éneked mondhatod Sylágságh⁶³
Kiben találtatot szokszor jó barátságh
Rabságra vitetet sok vén és Ifiuságh
Jaj mert úgy maradál mint az le törőtt ágh
- (61.) Tüzzel vassal veszél jaj te néked Tasnád⁶⁴
Ki olj ékes valál mint a szépen nőt ág
Vajha épülésed valaha láthatnád // $\frac{56}{56} \frac{a}{b}$
Méltán Istenedet érte imádatnád
- (62.) Eppen el rontának téged Almás vára⁶⁵
Kiben sokasagu nép vőlt bé takarodva⁶⁶

⁶¹ Elírás a Kolozsvárhoz közel eső *Szászfenes* helyett, hisz a következő sor *szenes* szava a rímpár.

⁶² Itt is elírásról van szó. Helyesen (a jelentős várral bírő): *Gyalu*, Kolozsvár mellett. Az elírás a rímet is megrontotta (Gyula — hamu; helyesen *Gyalu* — hamu).

⁶³ Azaz *Szilágyság*.

⁶⁴ Szilágy vármegyében.

⁶⁵ Szalárdi 393–395.

⁶⁶ E nyilván kifejejtett sor később, de ugyanazon tintájú kézírással betoldva.

- Oda mene Tatár esék nagy karodra
 Kötözve népedbe sokan vit Rabságra
 (63.) Nagyob romlás annál tsak alig lehetett
 Mert benned sok nemes és also rend veszet
 A' mélységes kutba sok test bé vettetett
 Kiknek gjenge tagok mind oda senjvedet
 (64.) Két felől ment réád az ellenség Várad⁶⁷
 Kik ellen Istentől várhatod óltamad
 Ha emberi erő te benned el apad
 Ott az szent Isten napról napra árad
 (65.) Ne félj az szent Isten ez utan is nem hágy
 Ófelsége hozzád nem keménj hanem lágj
 Mivel szíved néked az Törökhöz nem vágj
 Menjbe légjen néked érte szép vetet ágj
 (66.) Nyughatatlanságban forgattál Szalonta⁶⁸
 Viradtig alunnod ellenség nem hadta
 Végre most a török heljed el foglalta
 Alnokul népedet belölle ki tudá
 (67.) Vitézi szep neved el hiresult *Sarkád*⁶⁹
 Hitetlen pogánjság le njomta a sarkad
 Mert mind az fene vad oljan lón allattad // ^{56 b}/_{57 a}
 Mindenek szánthatnak hogy ez esék rajtad
 (68.) Adgyon Isten ernünk örvendetes napot
 Romlot Országunkban támaszszan olj magot
 Ki szabadíthassa idővel azokat
 Az kik siralommal epesztik magokat
 (69.) Az ezer hat százban és az ötven njoltzban
 Mikor szegénj hazánk forga változásban
 Ez éneket szerzék nagj szomorúságban
 Lekentse⁷⁰ vizének alá foljásában Finis

Irodalomtörténetírásunkban *Horányi*⁷¹ egy sort is alig kitevő méltatását leszámítva először Toldy F. szólott Kőröspataki B. János munkásságáról, az író egyetlen ismert (?) munkáját a *Lupuj Vaida*-t azok közé a „szülemények” közé sorolva, melyek „e tudósan iskolázott korban (t. i. a XVII. sz.-ban) a magyar költészetet a lenézés tárgyává tették”.⁷² Azonban mint Mátray is⁷³ kimutatta, Toldy ezt az éneket „alig látta valaha, és per analogiam következtetve, az ilyefalvi névtelen,⁷⁴

⁶⁷ Szalárdi 399—405.

⁶⁸ U. o. 405.

⁶⁹ U. o. 405.

⁷⁰ Ma *szabadi patak*. Erre vonatkozó megjegyzésemet l. a bevezetés utolsó felében.

⁷¹ I. m. II : 440. *In patris versibus nitor et elegantia adparet.*

⁷² A magy. költ. tört. II. jav. ka. 292.

⁷³ Figyelő 1876 (I.): 296—297.

⁷⁴ Új Magy. Múz. 1854. (2) : 34—39 és Orbán B. i. m. III. 31—34.

Paskó⁷⁵ és Tunyogi Sámuel⁷⁶ kortársak műveinek aesthetikai mértékét alkalmazta“ e históriás ének s így Kőröspataki munkásságának bírálata-nál. Ezóta előkerült a *Havasalföldi hartzról valo historia*⁷⁷ is s most újabban az itt közölt ének. Mindez csak megerősíti azt, amit Mátray Kőröspataki első ismeretes munkája alapján mondott. „Igaz, hogy a *Lupuj Vajda* sem ment teljesen a korabeli magyar költészet bőbeszédű ürességétől, de mind költői koncepciójára, mind az elbeszélésnek több helyt balladaszerű, gyors lüktetése, mind itt-ott epikailag erőteljes és példányszerű rimeket is felmutató nyelvezetére nézve kortársai alant-járó, krónikaszerű prózai nyelvű „vala-vala“, „volna-volna“ pársoros productumain messze felül áll és Liszti báró és az első Gyöngyösivel is bátran kiállja a versenyt.“⁷⁸ Ha most ehhez hozzáadjuk azt, amit az újabban felfedezett s itt közölt históriás ének ismerete alapján mondhatunk, hogy t. i. Kőröspataki munkáját a pusztítások feletti siralom bensősége s az epikus terjedelmessége mellett is a leírás élénksége jellemzik, — úgy vélem, valamivel többet lehet róla mondani, több értéket lehet benne felfedezni, mint amennyit irodalomtörténetíróink⁷⁹ felfedeztek benne s elismertek róla.

Népszerűségére pedig a több mint nyolevan év után készült másolat elég bizonyíték.

Könyvészet:⁸⁰ a) **Szövegkiadások:** *Lupuj Vajda*, Lőcsén, 1655. (Egyetlen példánya az E. M. kvtárában); újra kiadva Figyelő I (1876). 296—300. *Havasalföldi hartzról valo historia* H. n. 1656. (E. M. és Magy. Nemz. Múz.) Az általam kiadott ének a *Vadadi Hegedüs kódexben* (50a—57a lev.) az E. M. kéziratárában (1776. sz.).

b) **Kőröspatakira s munkásságára vonatkozó irodalom:** Bod: Magyar Athenás Nyomt. 1766 (H. n.) 153. Benkő: Transylvania Vindibonae, 1778. 399; Horányi: Memoria Viennae, 1776. II. 440; Toldy F.: A magyar költészet tört. II. jav. ka. 292; Mátray fejtegetéseit l. fennebb a Figyelő i. h. és a 100. l.; Szabó K.: R. M. K. I. 902. sz. u. o. 917. sz.; Magyar Könyv-Szemle 1876 (I) 319—320; u. o. 1880. 284—286; u. o. 1878. 257, 273, 275; Reform 1870. nov. 18. sz.; Orbán B.: Székelyföld leírása IV. 195; Bodnár Zs.: A magy. ir. tört. II. 376; Beöthy Zs.: A magy. nemz. ir. tört. ism. VI. bőv. ka. (1800) I. 53, (1890) I. 289—90; Szinnyei: VII. 126—127; Az erd. ev. ref. egyházkerület névkönyve az 1896-ik évre, XXXIX. évf. Szerk.: Molnár L. 47—48; Pallas Nagy Lexikona X. 930; Révai Lexikon XII. 174; Pintér J.: A magy. irtört. a legrégibb

⁷⁵ Székelyhidi Paskó Kristóf: A nemes és régenten híres Erdély országának keserves és szomorú pusztulásáról írt siralom. H. n. MDCLXIII. (V. ö. Szabó R. M. K. I : 1007. sz.)

⁷⁶ Valószínűleg a Tunyogi Sámuelről szóló s nem az ilyen nevű szerző által írt versről van szó. Ilyen nevű magyar írórt nem ismerünk. A T. S.-ról szóló vers megjelent a Tört. Tár 1879 : 372 kll.-in.

⁷⁷ Még nincsenek kiadva; l. alább a könyvészeti felsorolásban.

⁷⁸ Úgyanyílen szellemen ír Beöthy is. (A magy. nemz. ir. tört. ism. 1880. 53).

⁷⁹ Pl. legutóbb Pintér (A magy. ir. kézikönyve I. : 192.) is.

⁸⁰ E könyvészeti összeállítás, ha nem is teljesnek, de ezideig minden-esetre legteljesebbnek mondható.

időtől Bessenyei Gy. felléptéig, Bpest, 1910. II. 295; u. a.: A magy. irtört. kézikönyve, Bpest, 1921. I. 191—192; Ványi: Magyar Irodalmi Lexikon 498—499; Dézsi L.: Magyar tört. tárgyú szépirod. (A Magy. Törtud. Kézikönyve I. 41. Bf.) 22—23.; Borbély: A m. ir. tört. I. 155.

2.

Kolozsvár szabadulásáért való hálaadó ének.*

1658—1660.

A *Vadadi Hegedűs-kódex* másik itt közölt énekét is csak cím szerint ismeri irodalomtörténetírásunk. Csak futólag említette Dézsi Lajos dr. s róla szólva ezt is a Kőröspatakiénak tartotta.⁸¹ E tévedést vagy csak mint elírást vagy csak úgy érthetjük meg, ha tudjuk azt, hogy a *GAAL-féle kódexet* (mely név alatt — mint említettem — az általam Vadadi Hegedűs-kódexnek nevezett kézirat értendő) Dézsi valószínűleg csak rövid ideig használhatta, mivel akkor még magántulajdon volt; úgy történhetett meg az, hogy az ének latin címének csak az elejét, az ének tartalmát jelző részt fordíthatta le s mivel később könyve sajtó alá készítésekor a kódexet nemcsak hogy nem használhatta, de hollétéről sem tudott: így került bele tévesen ez ének magyar címe, mint Kőröspataki egyik ismeretlen énekének felírata.

Pedig világos, hogy a szerző nem lehetett Kőröspataki, hisz énekünk latin címe egy D. SZ., illetőleg magyarul SZ. D. betűvel kezdődő nevű szerzőre utal. Mivel feltehető az, hogy Kolozsvár isteni szabadtásáért a városhoz érdekszálakkal fűződő mondjon hálaadást: igyekeztem körülnézni az akkor szerepelt nevek között, hátha valamelyiknek tulajdonosa a szerzőség gyanújába keveredhetnék. Ez esetben maguk a cimben szereplő kezdőbetűk kétségtelenül útba igazíthatnak, de viszont a feltevések útvesztő, csalóka talajára is elragadhatnak.

Szinnyei két D. Sz. kezdőbetűs nevet ismer ebből a korból: *Szentgyörgyi Dávidét* s a *Szentiványi Márkos Dánielét*. A nehézség azonban ott van, hogy egyiknek sem tud költői, hanem csak egyházi jellegű munkásságáról. A Szentgyörgyi esetében még az a nehézség is felmerül, hogy minden életrajzi adat hiányában csak *erdélyi származásáról* tudunk, de hogy Kolozsváron élt volna, arról semmi adatunk nincs.⁸²

Marad tehát *Szentiványi Márkos Dániel*. *Szinnyei*⁸³ róla is még nagyon keveset tud. Szerencsére más forrásokat is használhattam s így életére biztos adataim vannak. Ezek közül legérdekesebb az, mely a Kolozsvár-szentpéteri (külső-városi) iskolánál viselt rektorságáról

* Az ének szerzőjére vonatkozólag néhány adatot Kelemen Lajosnak és Herepei Jánosnak köszönhetek.

⁸¹ i. m. 23.

⁸² 1654 táján az utrechti egyetemre iratkozott be. Munkája: *Disputatio Theologica De Filii Incarnatione*. Utrajecti, 1654. (V. ö. Szinnyei XIII : 725.; Szabó—Hellebrant R. M. K. III. 584.

⁸³ XIII : 736.

tud.⁸⁴ Mivel tudjuk azt, hogy Szentiványi 1637-ben Szentiványban született⁸⁵, e tájon (1657-ben) alig lehetett több 20 évesnél. Rektorsága azonban nem meglepő, hisz a szentpéteri iskolához a rektorokat „vagy a kollégium végzett jelesebb diákjai vagy a külföldi akadémiákon járt fiatal tanárok közül” rendelték.⁸⁶ A nehézség csak ott van, hogy bár 1657 febr. 5-én még szentpéteri rektor volt, de másfelől meg úgy tudjuk, hogy még ez évben — pontosabban 1657. II. 4. (?)-én — „akadémiára küldetett” s e forrás szerint ott 1659. X. 20-ig időzött.⁸⁷ Ha ez a két adat igaz — aminthogy nines okunk kételkedni benne — Szentiványi a tatárduláskor — 1658-ban — s így Kolozsvár szerencsés megszabadulásakor, nem lehetett a városban. E zavarból kisegít az a címből kitetsző tény, hogy bár az író a város 1658-i szabadulásáért ad hálát, de nem ebben az évben, hanem 1660-ban rendeli versekbe énekét. Ekkor pedig már ismét Kolozsváron lehetett Szentiványi; az igaz, hogy nem sokáig, mert 1660. aug. 28-án a leideni egyetemre iratkozik be⁸⁸ s hosszú külföldön való tartzkodás után csak 1668-ban tér vissza.⁸⁹ Kiválóságára elég bizonyíték, hogy 1678. máj. 4-én Désfalván un. püspökké választják.⁹⁰ Semmiféle költői munkásságáról nem tudunk; egyházirodalmi munkásságából is csak V. Baumgarten feletti *Oratio Funebris*-ét ismerjük.⁹¹

Az irodalomtörténetírásban sohasem jó túlbecsülnünk meglehetősen bizonytalan alapon nyugvó bizonyítékainkat. Így én is csak, mint lehetőséget vetem fel azt, hogy Szentiványi írhatta ezt az énekét. De lehetséges az is, hogy a *D. Sz.* betűk mögött egy ismeretlen magyar író neve rejtőzik.

Az éneklet magát érdekes összevetni az előbb közölt Köröspataki-énekkel. Micsoda különbség van Köröspataki szemléltető, megjelenítő előadásmódja s énekesünk utólagosan kesergő s háláadó hangja között! Míg Köröspataki elsősorban is az eseményt akarja élénk vázolni, a háláadó ének írójának kezében ez az Isten kegyelmét mutató megszabadítás csak alkalom olyanszerű következtetések levonására, melyek az Isten iránti hála szükségességére kissé nagyon is régi recept szerint mutatnak rá.

⁸⁴ Fasc. Rer. Schol. II : 124. E forrást a Benczédi G. alább említendő művéből idézem.

⁸⁵ Benczédi G.: Unitárius tanárok e. kéziratos műve a kvári un. egyház-község levéltárában (Családi letét) 148 l.

⁸⁶ V. ö. Benczédi G.: Kolozsvár Szentpéteri iskola. (A kvári un. koll. 1900—1901. értesítője LXXIV. l.) Szentiványi kvári tanulására csak ilyen következtetéssel elért adatom van, mivel a Fasc. Rer. Schol. akkori kötetei hiányoznak.

⁸⁷ u. o. LXXV. l.

⁸⁸ Daniel Marcus Szentiványi Transylvano Siculus 23 éves (V. ö. Arch. f. Sieb. Landeskr. XVI. Band (1880—1881) s. 214.; I. még Benczédi: Un. tan. kézirata 148. l.).

⁸⁹ L. még az eddigi forrásokon kívül a Prot. Szemle 1889 : 189; Prot. Egyh. és Isk. Lapok 1880 : 14. sz.

⁹⁰ Fasc. Rer. Schol. II : 398. 1689. május 12-én halt meg s 15-én temetik el (u. o. 458.).

⁹¹ 1672-ben tartotta, mint a kvári un. koll. rektora (V. ö. Szinnyei XIII. 736.; Szabó R. M. K. 1296. sz.).

GRATIARUM actio pro conservata / DIVINITUS URbe Claudio-
poli ad / versus Furorem Tartarorum (!) Anno / 1658 TRansylvaniam
vastantium / quam D. SZ. rythmis aliquot com / prehensam ita disposuit
Anno 1660.⁹²

Notája: Az szent írás mondgja hogj szo

(1.) Ez ⁹³ világban éltünk ⁹⁴
Nyaralás (!) ⁹⁵ mi nekünk
Allapotunk fogjandó
Békesség közöttünk
Sem penig örömrünk
Nám ⁹⁶ nem lehet állandó;
Ideig vigasság tart
Az nagj szép njájaság
Az után el múlando, // $\frac{57}{67} \frac{a}{b}$	Nemzetünk szépsége,
Közöttünk le rodgyadot,
Az Pogánj Nemzetség,
Kiben nints kegyesség
Lába ala tapodot
(2.) Szep hazánk példáját,
Országunk romlását,
Nintsen az ki nem sirattya:
Koronánk el veszet
Jo hirünk el veszet
Ki ki tsak azt ohajtja;
Le tsügedet fejünket
S el epedet szivünket
Keszerűség foggattya	(5.) Sok Urak Nemesek,
Ifiak vitézek
Jambor öreg emberek:
Szépek szűzek Leánjok,
Jeles jó Aszszonjok
Nagj és alacson//rendek $\frac{57}{58} \frac{b}{a}$
Gyenge küs gyermekek
Jaj hova löttetek
Csak győtrődünk ertetek
(3.) Minden rend szomoru,
Felette sok a bú,
Meg haragut Istenünk:
Bűnünk el áradot
S az ostor ránk szállot,
Bánkodik az mű Lelkünk.
Sőt fekete gyászban
Temerdék homáljban ⁹⁷
Borult be vig életünk	(6.) El szakadván töllünk,
Nyiván azt el hittyük(!),
Nintsen njugodalmatak;
Nagy szű szakadással,
Lélek fájdalommal,
Hazatokon kül sirtok
Az Isten házáert,
Draga Templomáért,
Keservesen jajgattok
(4.) Igen meg romlattunk
Árvákká marattunk
Tehetségünk el fogyot,
Hazanknak cimere,	(7.) De bizonj tűtöket,
Edes Nemzetünket,
Műis nem felejthetyük:
Vagy elünk vagy jarunk ⁹⁸
Mikor együt jarunk
Titeket emlegetünk,
Mikor lesz halálunk
Világból ki múlunk,

⁹² A latin címet Dézsi (i. m. 23.) így fordította magyarul: *Hálaadás az Erdélyt 1658. évben pusztító tatárok dühe ellen Kolozsvár városának isteni megőrzéséért*. A cím második felének fordítását elhagyta s innen származhatott az előbb már érintett tévedés a szerzőséget illetőleg.

⁹³ Inicialéval.

⁹⁴ A helytelenül tördelt, prózaszerűen írt sorokat én állítottam vissza a versforma szerint.

⁹⁵ Helyesen: *Nyavalás*.

⁹⁶ En, ecce! Nyt. Sz.

⁹⁷ Előtte a *halálban* szó kihúzva.

⁹⁸ A következő sorban is meglévő *jarunk* másolási hibából került ide a *halunk* helyett, mely értelmileg s költői szempontból is ide jobban talál.

- Akkor ha el felejtünk
 (8.) Oh ékes nemzetünk,
 Mi tagunk és vérünk,
 Jaj ki messze távozá!;
 Utánnad földünkben,
 Gyülekezetünkben(en)
 Jaj ki nagy csorbát hagyál;
 Országunk nagy resze,
 Hazánk ekessége,
 Szörnyű Pusztaságban áll
 (9.) Sok heljt az Sz: hazák⁹⁹
 Az Földre le omlottak,
 Nints csak egyis halgato;
 Az tornjok le egtek,
 Ide s tová dültek
 Nem hallatik // harang szó; ^{58 a}_{59 b}
 Iffiak zengése
 Nem tseng éneklése,
 Senki nintsen halgato:
 (10.) Az Urnak házában,
 A fris palotákban
 Sohult ninesen vidám szó;
 Nintsen az czitera,
 Meg szűnt az Virgjina,
 Nem harsog trombita szo;
 Senki most nem halja,
 Hol volna orgona,
 Hegedű, szip (!) Dob lant szó,
 (11.) Minap békességben
 Nagj gyönyörűségben,
 Kik magokat múltattak;
 Hogy jó szerentséjek,
 Anjéra változék;
 Ingjen meg sem gondolták;
 Most az Föld poraig,
 Az el vetet sarig
 Magokat meg alázzák
 (12.) Minap páva módra
 Fénjes ruházatba,
 Kik magokat kellették
 Bátron vig lakással,
 Njájás mulotsággal,
 Egymást gyönyörködték(!):
 Gyászban most borúltak
 Sirnak szomorkodnak,
 Az vidám szívet le tették
 (13.) Sok jeles esztendők
 Kivánatos idők // ^{100 58 b}_{59 a}
 Jaj ki meg változának
 Sok ekesült Faluk
 Szép mező városok
 Szertelen elromlá(na)k
 Ugy hogj fene vadak
 Szokatlan madarak;
 Az után ot lakának
 (14.) Ezek közt mi nekünk
 Leg nagyob félelmünk
 A Pogánj néptől vala;
 Midőn hazánk honjunk,
 Erőtelen városunk
 Körnjül vétetet vala;
 Sőt mint az Farkasok
 Szájja(an) baránjok
 Reménységünk nem vala.
 (15.) De megis az Isten
 Ki bölts mindenekben,
 Hatalmát meg mutatá,
 Az kegyetlen népnek
 Pogánj ellenség(ne)k
 Ő szándékát el bonttá:
 Kegyelmét népéhez
 Kitsinj seregéhez,
 Irgalmasan meg tartá
 (16.) Bizonj ez az I(ste)n
 Volt az ki régentén,
 Lotot meg szabaditá,

⁹⁹ Szentházak azaz templomok.

¹⁰⁰ Az 58. s 59. lev. közül egy levél ki van vágva, de úgy, hogy a megmaradt csonkján a leírt vszokok első szavai kivehetők. Megállapítható így, hogy a versben csonkulás nem állott be, hanem a nem tudni mi okból kivágott lev.-re írt énekrészletet az 59 lev.-re megint leírta a leíró. Egyébként az utóbbi két sor az 58b-ról az 59a-ra átvive megint szerepel ilyen alakban:

*Sok jeles esztendők
 Kévánatos üdők.*

Itt hívom fel a figyelmet arra, hogy a szövegben szereplő székely nyelvjárási sajátosságokat valószínűleg a leírónak, a Marosszékről származó V. H. A.-nak kell tulajdonítanunk.

- Hogj el ne süljedne
 Ő és ot ne veszne
 Sodomából ki hozá
 Az első világban(an)
 Nóét egy bárkában(an)
 Viz özön közt meg tartá.
 (17.) Ez az erős I(ste)n
 Az Veres Tengeren,
 Izráélt által¹⁰¹ hozá:
 Kinek fenekére
 Sötét örvénjére,
 Pharahót bé szállítá,
 Hol mind(en) // nepestől, ^{59 a}
^{59 b}
 Az halaknak etül
 Melj vizekben marasztá(!),
 (18.) Oroszlányok Torkát,
 Bé koltsolá szájját
 Dánielt meg őrizé;
 Midőn az veremb(en)
 Nagj veszedelemb(en)
 Pogánj királj vetteté,
 Amaz Iffiakban,
 Az sebes tűz langban,
 Erejét meg jelenté
 (19.) Sz: Péter Apostal,
 Heródes királjtól
 Tömlétzben téteték;
 Hogy Husvét innepe
 Mihejt végben méne,
 Halálra ki vetteték,
 De az Ur Angyala,
 Lón bátorítója
 És meg szabadítaték
 (20.) Nem engedé Isten,
 Hogy az Sz: Pál ellen,
 Erőszakot tennének,
 Az negjven Ferfiak,
 Kik mint oroszlánok,
 Rea fenekedének,
 Az tanító ellen,
 Hamis tanuk lévén
 Meg szégyenítették(!)
- (21.) Nem hagyá hogy ártson,
 Az Jézabel Aszonj
 Amaz száz próphéták(na)k;
 Kik az Obádiách
 Akáb Praefectussá,
 Által meg tartatának
 Nem hagjá hogj Saul,
 Ártana gonoszul,
 Számkivetet Dávidnak
 (22.) Nem engedé I(ste)n,
 Hogj a Sidók ellen,
 Erejét mozdítaná
 Sokszor az ellenség
 Ki pogánj nemzetség
 És hogj megis sujtolna;
 De hogy azt el njelné,
 Földről el törlené
 Mind az által nem hagjá
 (23.) Igj vala mi nekünk ^{59 b}
 Minapiban ü//gyünk ^{60 a}
 Kegyetlen nép között:
 Ki sok javainkkal,
 Számtalan rabokkal
 Kedve szerint kötözöt:
 Kit szemünk el látván,
 Szívünk völt szomorán,
 Anji félelem között
 (24.) Oh szegeny Colosvár¹⁰²
 Hogy az fene Tatár
 Kőrös környül vőz vala;
 Ez alaton Völgyb(en)
 Szamos víz mentéb(en),
 Ugyan keserves vala;
 Midőn az Pogánjok,
 Minden felől fogok
 Rád csikorgattyák vala,
 (25.) Szemeid emeléd
 Terjesztéd hegyekre
 Segedelmed ha jőne;
 Midőn az Pogánjság
 Iszonju sokaság
 Romlásodra sietne,

¹⁰¹ Utána, valószínűleg a 6. sorból, tévedésből leírta s kihúzta a másoló a szállítá szót.

¹⁰² Kolozsvár szerencsés megmenekülésére vonatkozólag lásd az ugyan-ezen kódexből közölt Kőröspataki-ének megfelelő részét (52–54. vszk.) s az ahhoz fűzött jegyzetemet (60.).

- De lám senki nem lőn,
Csak az erős Isten,
Ki téged meg mentene
(26.) Mint vadat hálóból,
Madárt az Urokból,¹⁰³
Teged meg szabadita:
Hogy ő csak egyedül
Ki dütsőségben űl,
Te néked meg mutatá;
Ez után is benne
Reménséged lenne,
Bizonyságul ezt adta
(27.) Az ő neve légyen
Áldot mindenekben,
Meg szabadításáért,
Bűnös fiaival,
Gyenge Juhaival,
Tőt jót tétemenjeiért,
Az viz, az föld, az égh,
Az angyali sereg
Ötet áldgyák ezekért // $\frac{60 \text{ a}}{60 \text{ b}}$
(28.) Mű is ő Felségét
Magasztaljuk nevet
Bűneinket hagyuk el;
Hogj ez nagj romlásnak:
Szörnyű Pusztulásnak,
Idején nem vetet el;
De münköt meg tartot
- Ő magához kaptolt,
Hogy ne téveljegjete el.
(29.) Csak ő jó vóltaból,
Irgalmassagából
Njertük meg életünket
Kérjük azért öttet
Vigasztaljon minket,
Njitesa meg szívünket
Felejttese velünk,
Az mi sok inségünk
Batoritsa Lelkünk.
(30.) Az békességh napját,
Örömünk zászlóját
Emelje fel közöttünk;
Hogj hazánk bőséggel
Országunk épséggel,
Meg újjulvan mi nekünk:
Ez után örömben,
Nagy gyönyörűségben,
Tündököljék életünk
(31.) Ezer hat száz ötven
Njóltsad (!) Esztendőben
Ezeket meg érzettük¹⁰⁴
Ha kiben meg lássa,
Hogj az Isten aldgja,
Mert tsak ő vólt mellettünk,
Ha előtte járunk
Bűnt el távoztassunk
Meg tartatik eletünk.¹⁰⁵

Az itt közlött ének — mint már előbb is említettem — korántsem olyan értékes, mint a Köröspatakié. Az ének általános, szinte stereotyp jelzői és képei eléggé ismertek; csak itt-ott emelkedik az énekíró a XVII. sz. históriás énekek átlagos színvonalán felül. Az azonban, hogy az ének Kolozsvár szabadulásáról szól, a szűkebb erdélyi s még inkább Kolozsvár városa története szempontjából közlésre érdemessé teszi. A Köröspataki énekét kiegészítő részletkép ez: az Erdély felett az előtt két évvel elvonult súlyos veszedelem egy szerencsés epizódja fölötti utólagos reflexió. A hangjában s külső formájában nincs semmi különleges szépség. Balassa versformája is inkább a kínos kötöttség, mint a

¹⁰³ Helyesen: Hurokból; az *Urok* alakot sem Páriz Pápai, sem a *Nyt. Sz.* nem ismeri.

¹⁰⁴ E sor arra mutatna, hogy a szerző ott volt a városban a tatár veszedelemkor! De ez lehet költői fogás is. A címben szereplő második évszám kétségtelen mutatja az ének keletkezési évét s így azt is, hogy itt utólagos reflexióról van szó.

¹⁰⁵ Utána: *Finis per me Andream Vadadi*. Ez természetesen csak a másolat leírására vonatkozik.

művészi könnyedség, a formakészség benyomását teszi az olvasóra. Csak ritkán akad egy-egy formailag művészebb versszak. Jól verselő, de az esemény nagyságát csak *hivatásszerűen* megéneklő ember lehetett a költemény írója. Hogy valamelyik egyházzal összeköttetésben levő — talán pap lehetett —: azt a biblikus és egyházi vonatkozások sejtetik.¹⁰⁶

*

Az eddig mondottakból, úgy vélem, eléggé kitűnt a Vadadi Hegedűs-kódex irodalomtörténeti jelentősége. Nekünk erdélyieknek az irodalomtörténeti jelentőségen túl még azért is érdekes ez a kódex, mert a belőle közölt énekek az erdélyi történet egyik forrásául, szinte korrajzszerű kútfőjéül szolgálnak.

Féltett, becsült kincse a kéziratárnak ez a kézirat: benne történelmünk egyik nagy megpróbáltatásokat, súlyos következményeket hozó eseményének írott emlékeit kell őriznünk.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Erre vonatkozólag lásd előbbi fejtegetésemet.

¹⁰⁷ A kódex vétel útján 1908-ban került a kéziratárba Gál Zsigmond tanárjelölttől, ki — maroszeiki származású lévén — valamelyik odaváló faluban szerezte. A katalógusban *Hegedűs András Vadadi kódexe (1740–1744)* néven szerepel. Az utolsó évszám azonban 1754-re javítandó, mert ekkor tette a leíró az utolsó bejegyzést.

Erdélyi Tudományos Füzetek.

Szerkeszti: Dr. György Lajos.

Az „Erdélyi Múzeum-Egyesület“ kiadása.

1. <i>Rass Károly</i> : Reményik Sándor — — — — —	40.—
2. <i>Párvan Bazil</i> : A dákok Trójában — — — — —	30.—
3. <i>Dr. Bitay Árpád</i> : Gyulafehérvár Erdély művelődéstörténetében — — — — —	30.—
4. <i>Dr. Bitay Árpád</i> : A moldvai magyarság — — — — —	40.—
5. <i>Szokolay Béla</i> : A nagybányai művésztelep — — — — —	40.—
6. <i>Dr. Balogh Ernő</i> : Kvarc az erdélyi Medence felső mediterrán gipszeiben — — — — —	40.—
7. <i>Dr. György Lajos</i> : Az erd. magyar irodalom bibliografiája 1925. év — — — — —	50.—
8. <i>K. Sebestyén József</i> : A brassai fekete templom Mátyás-kori címei — — — — —	40.—
9. <i>Dr. Karácsonyi János</i> : Új adatok és új szempontok a székelyek régi történetéhez — — — — —	50.—
10. <i>Dr. Gál Kelemen</i> : Brassai küzdelmei a magyartalanságok ellen — — — — —	50.—
11. <i>Dr. Tavaszy Sándor</i> : Erdélyi szellemi életünk két döntő kérdése — — — — —	40.—
12. <i>Dr. György Lajos</i> : Két dialogus régi magyar irodalmunkban — — — — —	60.—
13. <i>K. Sebestyén József</i> : A Becse-Gergely nemzetség, az Apafi és a bethleni gróf Bethlen család címere — — — — —	50.—
14. <i>Dr. Ferenczi Miklós</i> : Az erd. magyar irodalom bibliografiája 1926. év — — — — —	50.—
15. <i>Dr. Gyárfás Elemér</i> : A Supplex Libellus Valachorum — — — — —	50.—
16. <i>Rónay Elemér</i> : Kemény János fejedelem halála és nyugvóhelye — — — — —	50.—
17. <i>Dr. György Lajos</i> : Egy állítólagos Pancsatantra-származék irodalmunkban — — — — —	50.—
18. <i>Dr. Ferenczi Miklós</i> : Az erd. magyar irodalom bibliografiája 1927. év — — — — —	60.—
19. <i>K. Sebestyén József</i> : A középkori nyugati műveltség legkeletibb határai — — — — —	60.—
20. <i>Szabó T. Attila</i> : Az Erdélyi Múzeum-Egylet XVI–XIX. századi kéziratok énekeskönyvei — — — — —	50.—
21. <i>Dr. Ferenczi Miklós</i> : Az erdélyi magyar irodalom bibliografiája. 1928. év, pótlásokkal az 1919–1928. évekről — — — — —	50.—
22. <i>Dr. György Lajos</i> : A francia hellénizmus hullámai az erdélyi magyar szellemi életben — — — — —	50.—
23. <i>Dr. Kántor Lajos</i> : Az Erdélyi Múzeum-Egyesület problémái — — — — —	50.—
24. <i>Dr. Gál Kelemen</i> : A nemzeti nevelés román fogalmazásban — — — — —	50.—
25. <i>Dr. Tavaszy Sándor</i> : Kierkegaard személyisége és gondolkozása — — — — —	50.—
26. <i>Dr. Papp Ferenc</i> : Gyulai Pál id. Bethlen János gr. körében — — — — —	50.—
27. <i>Dr. Csűrű Bálint</i> : Néprajzi jegyzetek a moldvai magyarokról — — — — —	50.—
28. <i>Dr. Biró Vencel</i> : Püspökjelölés az erdélyi róm. kath. egyházmegyében — — — — —	50.—
29. <i>Dr. Teleki Domokos gróf</i> : A marosvásárhelyi Teleki-könyvtár története — — — — —	50.—
30. <i>Dr. Hofbauer László</i> : A Remény című zsebkönyv története (1839–1941) — — — — —	50.—
31. <i>Dr. Ferenczi Miklós</i> : Az erdélyi magyar irodalom bibliografiája. 1929. év — — — — —	50.—
32. <i>Dr. Gyalui Farkas</i> : A Döbrentei-pályázat és a Bánk bán — — — — —	50.—
33. <i>Dr. Rajka László</i> : Jókai „Törökvilág Magyarországon“ c. regénye — — — — —	50.—
34. <i>Dr. Temesváry János</i> : Hét erdélyi püspök végrendelete — — — — —	50.—
35. <i>Dr. Biró Vencel</i> : A kolozsmonostori belső jezsuita rendház és iskola Bethlen és a Rákóczy fejedelmek idejében — — — — —	50.—
36. <i>Szabó T. Attila</i> : Ez Erdélyi Múzeum Vadadi Hegedüs-kódexe — — — — —	50.—
37. <i>Dr. Kántor Lajos</i> : Hidvégi gróf Mikó Imre szózata 1856-ban az Erdélyi Múzeum és az Erdélyi Múzeum-Egyesület megalakítása érdekében — — — — —	50.—

Megrendelhetők az *Erdélyi Múzeum* kiadóhivatalában, Cluj-Kolozsvár, Str. Baron L. Pop (volt Brassai-u.) 5.